

DOI:

УДК: 347.73 : 37.014.543 (477)

Оксана Росоляк,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Тернопільського національного
економічного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5871-4386>

Наталія Дрижак,

магістрантка юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Досліджено питання функціонування та впровадження нових механізмів фінансування закладів вищої освіти в умовах реформування цієї галузі. Наголошено, що новий підхід до джерел та процедури фінансування вищої школи є серйозним викликом для навчальних закладів та рушійною силою для зміни традиційних шаблонів мислення. Проте для раціоналізації управлінських освітніх процесів насамперед слід вжити необхідних заходів для впровадження розпочатих реформ у сфері вищої освіти.

Ключові слова: освіта, вища освіта, фінансування вищої освіти, реформування вищої освіти, розподіл бюджетних коштів.

Бібл.: 9.

Росоляк А., Дрижак Н.

Некоторые аспекты финансирования высшего образования в Украине в современных условиях

Исследовано вопросы функционирования и внедрения новых механизмов финансирования учреждений высшего образования в условиях реформирования данной отрасли. Авторы отмечают, что новый подход к источникам и процедуры финансирования высшей школы является серьезным вызовом для учебных заведений и движущей силой для изменения традиционных шаблонов мышления. Однако, для рационализации управленческих образовательных процессов, в первую очередь, следует принять необходимые меры для внедрения начатых реформ в сфере высшего образования.

Ключевые слова: образование, высшее образование, финансирование высшего образования, реформирование высшего образования, распределение бюджетных средств.

Rosoliak A., Dryzhak N.

Some aspects of financing higher education in Ukraine in modern conditions

The article raises questions about the functioning and implementation of new mechanisms for financing higher education institutions in the context of reforming this sector. The authors emphasize that a new approach to the sources and procedures of higher education funding is a major challenge for educational institutions and a driving force for changing traditional thinking patterns. However, in order to rationalize management education processes, it is essential to take the necessary steps to implement the ongoing reforms in higher education. The purpose of this article is to analyze the features and trends of reforming higher education funding in Ukraine, taking into account the reforms proposed by the Ukrainian government.

In order to increase the effectiveness of public education funding policies, it is first and foremost necessary to improve the planning of spending for the current year on the maintenance of educational institutions; to develop the independence of education institutions in the use of budgetary resources, and in particular, the revenues from the implementation of additional activities and paid services; improve the pricing system; implement tax optimization measures. In order to make better use of all financial resources by higher education, it is necessary to broaden the financial autonomy of universities on the one hand, which will significantly increase their financial and economic autonomy and stimulate improvement of indicators that affect the level of funding from the state. On the other hand, an effective mechanism for state crediting of educational services should be put in place, which will make the student feel responsible for learning success. The increase in the financial resources of universities due to budgetary and extra-

budgetary sources of funding and their adequate use in the future will increase the possibilities of using the academic potential of most universities, and will contribute to the development of higher education as one of the prerequisites for further progressive development of society.

Keywords: *education, higher education, financing higher education, higher education reform, the distribution of budget funds.*

Постановка проблеми. У системі вищої освіти України постійно відбуваються процеси оновлення та адаптації, що зумовлено викликами як зовнішніх факторів, так і внутрішніх, зокрема непослідовністю реформ, неготовністю закладів освіти до кардинальних змін тощо. Загалом процес забезпечення функціонування ЗВО в умовах ринкової економіки суттєво відрізняється від традиційного, що формувався в умовах адміністративної економіки. На нашу думку, утвердження України як повноправного члена європейської спільноти вимагає змін у всіх сферах, а особливо у галузі вищої освіти, оскільки цей напрямок є стратегічно важливим для повноцінного розвитку суспільства. Тому проблема вдосконалення механізму фінансування ВНЗ вищої освіти є безперечно актуальною.

У теперішній час в Україні простежується трансформація всіх сфер соціального забезпечення життя населення, посилюється потреба в дослідженнях і конструктивному підході до наукового обґрунтування методів державного впливу на соціальний розвиток суспільства. Особливої ваги набувають питання сприяння держави розвиткові сфери освіти через зростання диспропорцій між споживачами висококваліфікованих фахівців для підприємств, установ, закладів і фінансовими можливостями населення як постачальника кадрових ресурсів для отримання знань в установах сфери освіти [7, с. 488–491].

Вищевказане питання активно досліджувалося у працях таких авторів, як: О. Ю. Єрфорт, Л. Г. Ловінська, Г. А. Поляновський, Л. О. Попович, Г. М. Терещенко, О. В. Ткачук, О. Г. Чирва, Т. А. Яшук та ін. Проте слід зазначити, що наукові праці більшості дослідників проблематики здійснювалися і ґрунтувалися на законодавчих актах, які впродовж останніх кількох місяців зазнали певних змін, і тому є необхідність у подальших наукових дослідженнях, з урахуванням новацій у чинному законодавстві.

Метою дослідження є аналіз особливостей та напрямків реформування фінансування вищої освіти в Україні з урахуванням запропонованих українським урядом реформ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правові основи забезпечення фінансовими ресурсами ЗВО закріплені у Конституції України, Бюджетному кодексі України, законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», щорічних законах про Державний бюджет України; президентських указах, зокрема «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Про забезпечення дальшого розвитку вищої освіти в Україні»; постановках Кабінету Міністрів України, а саме «Про затвердження Положення про Державний реєстр наукових установ, яким надається підтримка держави» від 23 травня 2001р. № 380, «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» від 27.08.2010 № 796; наказах МОН України: «Про обсяги фінансування наукових досліджень і розробок та фінансової підтримки наукових об'єктів, що становлять національне надбання, на 2020 рік за КПКВК 2201040» № 115 від 03.02.2020, «Про розподіл обсягу фінансування, передбаченого Міністерству освіти і науки України Законом України «Про Державний бюджет на 2020 рік», між закладами вищої освіти державної форми власності для підготовки здобувачів вищої освіти на умовах державного замовлення за рахунок видатків споживання загального фонду державного бюджету в 2020 році» від 23.01.2020 № 76 тощо.

Варто зауважити, що реформування економіки й потреба підвищення в загальному її ефективності зумовлюють потребу забезпечення всіх галузей професійними кадрами. Сучасні перетворення у суспільстві, соціально-економічний прогрес України стають можливими лише завдяки талановитим науковцям і кваліфікованим спеціалістам, а також всім іншим фахівцям із якісною освітою. Теорією й практикою ринкових змін доведено, що саме освіта й наука вважаються одними з основних джерел для подальшого забезпечення високих і стійких темпів економічного приросту в країні.

Сучасна вища освіта в нашій країні перебуває у процесі трансформації, саме це зумовлено насамперед світовими тенденціями (в т. ч. становленням економіки знань, інформаційного суспільства, враховуючи нові вимоги виробництва саме до освітнього капіталу), а також сучасними реформаційними перетвореннями в українському соціумі. Фінансування вищої освіти в нашій країні до 2020 р. здійснювалося практично із використанням кошторисно-бюджетного методу [1, с. 44–53]. Як слушно зазначає Т. Яшук: «Основним джерелом фінансування вітчизняних ВНЗ залишається державний бюджет, тенденцією

розвитку вітчизняного ринку освітніх послуг є неефективний перерозподіл фінансових ресурсів держави, що надзвичайно ускладнює прийняття необхідних соціально-економічних рішень у суспільному житті» [8, с. 1028]. Л. Попович наголошує на певних проблемах, що сформувались у сфері фінансування вищої освіти, зокрема незбалансованість джерел фінансування (превалювання саме державного сегменту), недостатнє фінансування інноваційної складової та розвитку науково-педагогічного потенціалу тощо [4, с. 41].

З 1-го січня 2020 р. в Україні розпочалася суттєва реформа вищої освіти. Задля цього в Міністерстві освіти і науки запланували такі кроки:

- провести зміни до розподілу бюджетних коштів і фінансування загалом;
- надати певну управлінську автономію навчальним закладам;
- провести оновлення правил роботи з ректорами;
- створити абсолютно нові наглядові органи;
- суттєво розширити можливості саме для освіти дорослих.

Такі зміни ініційовано новим законом. Президент України Володимир Зеленський підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» № 392-IX, ухвалений Верховною Радою України 18 грудня 2019 р. Згідно з цим законом передбачено врегулювання процедури ліцензування освітньої діяльності, а також вступу на навчання для здобуття вищої освіти, в т. ч. реалізації різних міждисциплінарних освітніх програм [3].

Варто зазначити, що згаданий вище документ врегулює ще й питання, які стосуються забезпечення якості вищої освіти, в т. ч. форм здобуття освіти й вимог до керівників всіх ЗВО, так звана Національна рамка кваліфікацій тощо. Також закон створює важливі умови для зміцнення європейських засад подальшого функціонування системи вищої освіти, яке сприятиме її зближенню з системами інших країн Болонського процесу, зокрема збільшенню прозорості, автономії, доброчесності, а також відповідальності головних учасників освітнього процесу за кінцевий результат.

Передбачається створення передумов для рівного доступу до освіти й якісного вимірювання результатів навчання саме завдяки розширенню сфери подальшого використання зовнішнього незалежного оцінювання. Також прописані зміни в управлінні вітчизняними ВНЗ, які надалі матимуть набагато менше бюрократичних процедур саме під час ліцензування. Таким чином, пропонується скасувати ліцензування понад ста спеціальностей, окрім «регульованих професій» [3].

З метою виключення корупційної складової із цієї галузі процес ліцензування планується зробити електронним. Тобто кожен етап ліцензування повинен проходити через прозорі електронні бази.

Водночас оновлено список категорій вступників, котрі будуть мати переваги саме при вступі до ЗВО. Такі переваги закріплюватимуться за учасниками міжнародних учнівських олімпіад, Олімпійських або ж Паралімпійських і Дефлімпійських ігор, котрі зможуть отримати додаткові бали уже при вступі. Також переваги надаватимуться військовим, котрі проходять службу за контрактом. Відповідно до нового закону вони зможуть вступати на військові спеціальності уже без складання ЗНО [2].

Всі кандидати на ректорські посади змагатимуться між собою на виборах за своїми програмами. Таким чином, програма переможця буде частиною контракту із Міносвіти саме з конкретними КРІ (основні показники активності), за котрими визначатиметься ефективність подальшої роботи ректора на його посаді.

Вищим навчальним закладам також пропонується укладати із студентами контрактної та державної форми навчання договори під час вступу до університету. В такій угоді потрібно буде вказувати термін навчання і відповідальність кожної із сторін. Це потрібно, на думку представників МОН, для того, щоб розмежувати права та обов'язки абітурієнтів.

Відповідно до нового закону із 2020 р. ЗВО фінансуються уже за формулою, де університети із кращими результатами діяльності будуть отримувати більше фінансування порівняно з минулим роком [9].

Розрахунок обсягу фінансування в 2020 р. проводився МОН за конкретними показниками, а саме: масштаб університету; регіональний коефіцієнт; контингент; позиції у міжнародних рейтингах; обсяг коштів на дослідження, котрі університет залучає від бізнесу або з міжнародних грантів. З 2021 р. до таких показників додасться ще й показник працевлаштування випускників, котрий МОН буде відслідковувати через онлайн-систему. Задля поступовості переходу до змін у 2020 р. запроваджено обмеження для мінімальної й максимальної зміни бюджетного фінансування кожного закладу вищої освіти – 95% та 120% від 2019 р. відповідно [9].

Фінансування за такою формулою отримують 136 закладів вищої освіти, а також 12 їхніх філій, котрі мають власні кошториси. У 2020 р. 94 заклади отримують 100–120% від бюджету 2019 р., а 54 – 95–99% від бюджету 2019 р. Завдяки такому розрахунку фінансування за вищевказаною формулою в 2020 р. 17 універси-

тетів отримують збільшення фінансування практично на понад 15 мле грн. З-поміж них такі: Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського, Львівська політехніка, Сумський державний університет, Харківський політехнічний інститут, Ужгородський національний університет тощо [9].

Показники, за котрими МОН проводить розрахунок розподілу фінансування, дають університетам змогу чітко розуміти, по якій траєкторії їм треба рухатись, аби покращувати свої позиції.

Відтепер фактична кількість студентів за бюджетною формою навчання (контингент) – це лише один із семи показників, котрі впливають на формування бюджету. Таким чином, протягом наступних трьох років значення цього показника буде помітно зменшуватись. Додатково держава буде стимулювати університети зберігати свій профіль, а саме – технічні університети підтримувати технічні спеціальності [9].

Показник масштабу стимулюватиме заклади вищої освіти об'єднуватись й ефективно використовувати ресурси. Оскільки університети, в яких навчається менше 1000 студентів, отримуватимуть менше бюджетних коштів, а ті, де є понад три, п'ять і десять тисяч студентів, відповідно будуть отримувати більше.

Застосування регіонального коефіцієнта у формулі дало змогу регіональним університетам у 2020 р. отримати набагато краще фінансування. За попередні роки саме через відплив абітурієнтів у великі міста регіональні ЗВО втрачали студентів та не мали ресурсів задля подальшого розвитку. Застосувавши регіональний коефіцієнт, держава підтримуватиме регіональні університети.

Наявність українських університетів у міжнародних рейтингах – це суттєвий стимул працювати над міжнародним визнанням та репутацією, а також підвищення шансів залучати саме іноземних студентів. Міністерство буде враховувати позиції ЗВО в QS World University Rankings, Academic Ranking of World Universities та The Times Higher Education World University Rankings. На сьогодні лише п'ять ЗВО, котрі входять до рейтингів, змогли отримати додаткове фінансування за цим показником [9].

Кількість грошей на дослідження, котрі університет залучає саме від бізнесу й з міжнародних грантів, свідчить про те, що закладу довіряють донори або ж бізнес. Держава, використавши цей показник, буде стимулювати університети розвивати науку й диверсифікувати джерела надходження грошей.

Працевлаштування випускників – також дуже важливий показник, котрий МОН почне застосовувати під час розрахунку фінансування ЗВО з 2021 р. В 2020 р. МОН запустить електронну систему, котра буде моніторити, чи працюють випускники того або ж іншого університету на посаді, яка вимагає вищої освіти. Цей показник стимулюватиме університети підвищувати саме якість освіти, враховуючи потреби ринку праці, й сприяти працевлаштуванню своїх студентів.

Наступним важливим кроком Міністерства має стати спільна із профільним комітетом Верховної Ради розробка й внесення комплексних змін до законодавства, котрі нададуть фінансову автономію університетам [3].

З настанням незалежності в нашій країні відбувається процес трансформації системи підготовки висококваліфікованих кадрів з метою забезпечення відповідності її світовим та європейським стандартам якості освіти, видозмінюючи склад і структуру закладів, надавши ВНЗ свободу у виборі джерел фінансування, а також можливість комерціалізації своєї діяльності.

Досвід розвинених держав світу показує, що одним з найважливіших важелів адміністрування освітніх процесів є механізм державної підтримки ВНЗ. Витрати на освіту є вдалими інвестиціями в подальший розвиток економіки, оскільки розвиток усіх її галузей прямо залежить від рівня освіченості суспільства. Перехід до дієвого та ефективного функціонування вищої освіти поряд із посиленням вимог швидкого оновлення знань неминуче викликає потребу у зміні застарілих методів фінансування, які в сучасних умовах виявляються не в змозі забезпечити масштабну підготовку фахівців на високому фаховому рівні. Це ставить перед системою вищої освіти завдання створити такі механізми фінансування, які забезпечували б підготовку кадрів вищої кваліфікації за умови ефективного використання ресурсів [6, с. 101–105].

Т. Яшук пропонує для підвищення ефективності державної політики у галузі фінансування освіти здійснити такі заходи:

- удосконалити планування витрат на поточний рік з утримання установ освіти;
- поглиблювати і розвивати самостійність установ освіти у питаннях використання бюджетних коштів, а особливо доходів від здійснення додаткових видів діяльності та платних послуг;
- удосконалити систему ціноутворення;
- здійснити заходи з оптимізації оподаткування [8, с. 1026–1030].

Також доволі актуальним буде запровадження системи державного кредитування навчання безпосередньо студента. Тобто держава може надавати безвідсоткові або із заниженою ставкою кредити сту-

дентам, які добре навчаються та які не в змозі оплатити повну вартість навчання самостійно. Натомість студент бере на себе зобов'язання успішно навчатись та працювати у професійній сфері. На цьому наголошує й Г. Терещенко, який стверджує, що таке кредитування має переваги для вступників та їхніх батьків, зокрема перенесення витрат з періодів низької платоспроможності до періодів стабільних доходів; перекладання витрат на навчання з батьків на студентів, які самостійно оплачуватимуть вартість навчання після закінчення ЗВО [5, с. 109].

Висновки. З метою підвищення ефективності й більш раціонального використання вищою школою усіх фінансових коштів потрібно, з одного боку, розширити фінансову автономію ВНЗ, що значно підвищить рівень їхньої фінансово-господарської самостійності та стимулює до покращення показників, які впливають на рівень фінансування з боку держави. З іншого боку, слід запровадити дієвий механізм державного кредитування освітніх послуг, що дасть змогу відчути студенту відповідальність та посилити успіхи у навчанні. А вже зростання фінансових можливостей ВНЗ саме за рахунок бюджетних та позабюджетних джерел фінансування й адекватне застосування їх надалі дасть змогу підвищити можливості використання академічного потенціалу більшості університетів та сприятиме розвитку вищої школи як однієї з обов'язкових умов для подальшого поступального розвитку суспільства й держави.

Список використаних джерел

1. Єрфорт О. Ю. Оцінка структури джерел фінансування вищої освіти в контексті соціальної справедливості. *Фінанси України*. 2018. Вип. 10. С. 44–53.
2. Про вищу освіту : Закон України від 16 січня 2020 року № 1556-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 12.02.2020).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти : Закон України від 18 грудня 2019 року № 392-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20> (дата звернення: 12.02.2020).
4. Поляновський Г. А. Стратегічні орієнтири вдосконалення фінансування державних закладів вищої освіти України. *Бізнес Інформ*. 2019. Вип. 5. С. 185–191.
5. Попович Л. О. Характеристика механізму фінансування закладів вищої освіти. *Вісник Хмельницького нац. ун-ту. Сер. : Економічні науки*. 2018. Вип. 1. С. 142–147.
6. Терещенко Г. М. Оцінювання переваг та недоліків фінансування здобуття вищої освіти через механізм кредитування та грантів на навчання студентів. *Освітня аналітика України*. 2018. Вип. 3. С. 108–127.
7. Чирва О. Г. Удосконалення управління фінансовим забезпеченням закладів вищої освіти. *Проблеми обліку, аудиту, аналізу та оподаткування в умовах глобалізації економіки : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 25 лют. 2019 р.* Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2019. С. 488–491.
8. Ящук Т. А. Аналіз сучасного стану фінансового забезпечення вищої освіти в Україні. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 1 (53). С. 1026–1030.
9. Більше грошей – сильнішим. МОН опублікувало розподіл державного фінансування університетів у 2020 році: веб-сайт. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/bilshe-groshej-silnishim-mon-opublikovalo-rozpodil-derzhfinansuvannya-universitetiv-u-2020-roci> (дата звернення: 17.02.2020).

References

1. Yerfort, O. Yu. & Yerfort, I. Yu. (2018). Ocinka struktury dzherel finansuvannja vyschoji osvity v konteksti social'noji spravedyvosti [Assessment of the structure of higher education financial sources in the context of social fairness]. *Finansy Ukrainy - Finance of Ukraine*, 10, 44-53 [in Ukrainian].
2. *Zakon Ukrainy «Pro vyschu osvitu» [The Law of Ukraine «On higher education»]*. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
3. *Zakon Ukrainy «Pro vnesennja zmin do dejakyh zakoniv Ukrainy schodo vdoskonalennja osvith'oji dijial'nosti u sferi vyschoji osvity» [«On Amendments to Some Laws of Ukraine on improving educational activities in higher education»]*. № 392-IX (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392-20> [in Ukrainian].
4. Polyanovskij, G. A. (2019). Strategichni orijentyry vdoskonalennja finansuvannja derzhavnyh zakladiv vyschoji osvity Ukrainy [Strategic Guidelines to Improve the Financing of State Higher Education Institutions in Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, 5, 185-191 [in Ukrainian].
5. Popovych, L. O. (2018). Harakterystyka mehanizmu finansuvannja zakladiv vyschoji osvity [Characteristics of mechanism for financing higher education institutions]. *Visnyk Hmelnyckogo nacionalnogo universytetu - Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 1, 142-147 [in Ukrainian].

6. Tereschenko, G. M. (2018) Ocinjuvannja perevag ta nedolikh finansuvannja zdobuttja vyschoji osvity cherez mehanizm kredytuvannja ta grantiv na navchannja studentiv [Assessment of the advantages and disadvantages in financing of higher education through the lending mechanism and student grants]. *Osvitnja analityka Ukrainy - Educational analytics of Ukraine*, 3, 108-127 [in Ukrainian].
7. Chyrva, O. G. (2019). Udoskonalennja upravlinnja finansovym zabezpechennjam zakladiv vyschoji osvity. *Problemy obliku, audytu, analizu ta opodatkuvannja v umovah globalizaciji ekonomiky: materialy II Vseukr. nauk.-prakt. internet-konfer* [Improving the financial management of higher education institutions. Problems of accounting, audit, analysis and taxation in the conditions of globalization of economy], Kryvyj Rih, 488–491 [in Ukrainian].
8. Yaschuk, T. A. (2018). Analiz suchasnogo stanu finansovogo zabezpechennja vyschoji osvity v Ukraini [Analysis of the current state of financial support for higher education in Ukraine] . *Molodyy vchenyj – Young Scientist*, 53, 1026–1030 [in Ukrainian].
9. *Bilshе groshej – silnishym. MON opublikovalo rozpodil Derzhfinansuvannja universytetiv u 2020 roci* [The more money – the stronger. The Ministry of Education and Science published a breakdown of public funding for universities in 2020]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/bilshе-groshej-silnishim-mon-opublikovalo-rozpodil-derzhfinansuvannya-universitetiv-u-2020-roci> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.02.2020.